

**Reception of the figure of Mykhailo Hrushevskyyi in diasporic historiography :
a new historiographic meaningful**

(M. Sabinskyi. The figure of Mykhailo Hrushevskyyi in Ukrainian foreign historiography of the 1940s–1980s. Kh.: Machulin, 2024. 264 p.)

Vasyl P. Pedych

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

PhD (History), Associate Professor (Ukraine)

e-mail: pedychwasy@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8942-8374>

Yuriy S. Stepanchuk

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyyi State Pedagogical University

Dr. (History), Associate Professor (Ukraine)

e-mail: yurii.stepanchuk@vspu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6693-1463>

ResearcherID Web of Science: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAO-9941-2021>

Abstract.

The article analyzes the first monograph of the historian Mykhailo Sabinskyi “The figure of Mykhailo Hrushevskyyi in Ukrainian foreign historiography of the 1940s-1980s.” The book highlights the complex processes of formation and disciplinary complication of diasporic Hrushevskiana. First of all, the author investigated that the period 1940-1965 is an important stage of Ukrainian diaspora historiography, which marked a gradual departure from the concepts and practices of mainland Ukrainian studies of the previous era and convergence with Western socio-humanitarianism. Next, M. Sabinskyi proved that the centenary anniversary of M. Hrushevskyyi was a significant event in the intellectual life of Ukrainians abroad. Despite the stereotyped thinking of some diaspora figures, thanks to extensive media promotion and numerous public and scientific initiatives, it was possible to turn the personal date of the distinguished scientist into a holiday of Ukrainian culture, which is important for the consolidation of the emigrant community. The researcher showed that all this made possible the emergence of L. Vynar's disciplinary initiative to start scientific Hrushevskyyi's studies. The modern historian emphasized that the dynamism of the progress of this field of Ukrainian studies in the following decades allows us to confirm the power of the historiographical impulse given by the anniversary events. In conclusion, the author noted that the diasporic Hrushevskiana appears as a historiographical phenomenon that is complex in its ideological nature and diverse in its forms of realization and stylistic practices. Being a means of inter-party emigration confrontation in the first post-war years, it went through the stages of institutionalization and disciplinary formation during the following decades. As a result, a respectable field of Ukrainian studies emerged, whose representatives systematically interpret the national phenomenon of M. Hrushevskyyi in the broad context of his time. It was the solid academic level of diaspora Hrushevskyyi's studies achieved at the end of the 1980s that enabled the significant achievements of mainland historiography in its study of the legacy of the historian after independence.

Keywords: M. Hrushevskyyi, Ukrainian foreign historiography, reception, scientific discussion, public and political dispute.

**Рецепція постаті Михайла Грушевського у діаспорній історіографії : нове
історіографічне осмислення**

(Сабінський М. Постать Михайла Грушевського в українській закордонній історіографії 1940–1980-х рр. Х.: Мачулін, 2024. 264 с.)

Василь Педич

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

кандидат історичних наук, доцент (Україна)

e-mail: pedychwasy@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8942-8374>

Юрій Степанчук

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, доктор історичних наук, доцент кафедри історії України, м. Вінниця, вул. Костянтина Острозького, 32, Україна, індекс 21001 e-mail: yurii.stepanchuk@vspu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6693-1463>

ResearcherID Web of Science: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAO-9941-2021>

Анотація.

У статті проаналізовано першу монографію історика Михайла Сабінського «Постать Михайла Грушевського в українській закордонній історіографії 1940–1980-х рр.». Книга висвітлює складні процеси становлення та дисциплінарного ускладнення діаспорної грушевськiани. Першочергово Автор дослідив, що період 1940-1965 рр. є важливим етапом української діаспорної історіографії, який знаменував поступовий відхід від концепцій і практик материкового українознавства попередньої доби та зближення із західною соціогуманістикою. Далі М. Сабінський довів, що визначною подією в інтелектуальному житті закордонного українства став столітній ювілей М. Грушевського. Незважаючи на стереотипність мислення частини діаспорних діячів, завдяки широкій медійній промоції та численним громадським і науковим ініціативам, персональну дату визначного вченого вдалося перетворити на важливе для консолідації еміграційної спільноти свято української культури. Дослідник показав, що все це уможливило постання дисциплінарної ініціативи Л. Винара по започаткуванню наукового грушевськoзнавства. Сучасний історик наголосив, що динамічність поступу цієї українознавчої галузі в наступні десятиліття дозволяє ствердити потужність означеного ювілейними заходами історіографічного імпульсу. У підсумку автор відзначив, що діаспорна грушевськiана постає складним за ідеологічною природою та різноплановим за формами реалізації і стильовими практиками історіографічним феноменом. Будучи у перших повоєнних роках засобом міжпартійного еміграційного протистояння, він протягом наступних десятиліть пройшов етапи інституціоналізації та дисциплінарного становлення. Відтак постала респектабельна українознавча галузь, представники якої систематично осмислюють національний феномен М. Грушевського у широкому контексті його доби. Саме досягнутий наприкінці 1980-х років солідний академічний рівень діаспорного грушевськoзнавства уможливив визначні здобутки материкової історіографії в її дослідженні спадщини історика після здобуття незалежності.

Ключові слова: М. Грушевський, українська закордонна історіографія, рецепція, наукова дискусія, громадсько-політична полеміка.

Сучасна вітчизняна історіографія демонструє стрімке розширення предметного поля досліджень та поступовий відхід від домінування традиційної суспільно-політичної та соціально-економічної проблематики. Відрадним явищем можна назвати появу численних історіографічних студій, зосереджених на вивченні творчого доробку попередніх поколінь українських істориків, особливо тих, що їх наукова спадщина була вилучена з наукового обігу. Безперечно, це стосується і творчого доробку української закордонної історіографії. У фокусі її постійної уваги закономірно перебувала і постать Великого Українця – Михайла Грушевського. Саме діаспорна грушевськiана протистояла і гідно опонувала його демонізації та тотальній фальсифікації наукових здобутків визначного вченого радянською історіографією. Тому, значної актуальності і вагомому інтересу набуває аналіз історіографії проблеми рецепції життя та діяльності М. Грушевського в українському закордонному українознавстві. Це непросте завдання взяв на себе і, як покажемо нижче, вдало реалізував у рецензованому монографічному дослідженні М. Сабінський, котрий слушно констатує, що ця проблема “до сьогодні не знайшла цілісного та всебічного наукового осмислення”.

Ознайомлення з монографією переконує у прийнятності та раціональній обґрунтованості розробленої автором структури роботи. Вона, на нашу думку, є добре продуманою і відповідає поставленим завданням та дає можливість з достатньою повнотою висвітлити основні проблеми заявленої теми. Матеріал викладено на підставі проблемно-хронологічного підходу – логічно та послідовно. Монографія складається зі вступу, чотирьох розділів (поділених на підрозділи) і висновків.

У вступі подано набір типових для цієї частини наукової роботи обумовлених вимогами складових: актуальність, мета, завдання, об’єкт, предмет дослідження, територіальні та хронологічні межі та наукову новизну. Автор поставив перед собою завдання провести “ґрунтовне узагальнення наявної грушевськiани, а також виявлення та опрацювання всієї сукупності різнопланових джерел та конструювання теоретичної моделі інтерпретації отриманих фактів”. Варто наголосити, що він з цим добре впорався, свідченням чого є перший розділ

монографії. Автор здійснив розлогий історіографічний аналіз, умовно виокремивши два окреси, що загалом відповідають запропонованій Л. Винаром періодизації грушевськознавчих студій. Перший стосується самого досліджуваного періоду і охоплює 1940-1980-ті роки, а другий – сучасний, що охоплює період від зламу 1980-1990-х рр. і до сьогодення. Позитивне враження справляє чітке означення характерних рис, досягнень і упущень в працях кожного періоду. Відзначимо також те, що історіографічний аналіз автора не завершився констатацією здобутків та недоліків в працях попередників, а й спроектований на перспективу: М. Сабінський окреслив окремі аспекти та проблеми, які “вимагають подальшого осмислення та реінтерпритації з урахуванням постійно зростаючої джерельної бази” (с. 16).

Огляд джерельної бази монографії побудований за сучасною традиційною класифікацією історіографічних джерел, що спирається на герменевтичні підходи та методiku системно-структурного аналізу. Автор виокремлює три основні джерельні комплекси: “конкретний текст”, “великий текст” та “історико-культурний контекст”. Для дисертанта найбільш важливим серед названих комплексів джерел є перший. Це спеціальні статті та монографії, присвячені аналізу вибраних аспектів наукової та суспільно-політичної спадщини М. Грушевського або ж її цілісному осмисленню, матеріали дискусійних обговорень тих чи інших грушевськознавчих проблем; рецензії на численні наукові та науково-популярні праці про Великого Українця; бібліографічні покажчики діаспорної грушевськіани. Дослідник цілком справедливо зазначає значущість рецензій як першорядного історіографічного джерела, акцентує увагу на важливості іншомовних рецензій оглядачів, що представляли західні історіографічні осередки. Він також наголосив на значенні бібліографічних покажчиків діаспорної грушевськіани як джерел, які уможливають виявлення більш опрацьованих сюжетів і окреслюють перспективи дослідницьких пошуків.

Другий джерельний комплекс М. Сабінський поділив за характером інформації (творчі, нормативні та науково-організаційні), змістом (документальні й наративні) та походженням (офіційні та особисті). Серед них, на думку автора, найважливіше місце посідає публіцистика, яка була, як він зазначає, своєрідним полем “боїв за Грушевського”. З огляду на сучасну тенденцію до антропологізації історіографічного дослідження, сучасний учений особливу увагу приділив аналізу джерел особового походження (персональних текстів), в яких “зафіксовано унікальний творчий досвід” (с. 54). Це, зокрема, щоденники, мемуари і особливо епістолярна спадщина, яка іноді неправомірно вважається матеріалом вторинного, допоміжного характеру, що лише розставляє певні нюанси в розумінні окремої особи й історичного часу. Похвальним є усвідомлення Автором того, що в листах, окрім, комунікативно-інформаційного аспекту, яскраво виявляється психологічна складова, а події, факти, мотиви вчинків розкриваються через призму індивідуального, суб’єктивного сприйняття, що дозволяє об’єктивувати наше знання про минуле. Цілком погоджуємось з твердженням М. Сабінського, що листи дають можливість відтворити “приватний вимір історіографічного процесу” (с. 55). Правомірним є авторський висновок про те, що “проаналізовані джерельні матеріали й опрацьована історіографічна література дають достатні підстави для ґрунтовного дослідження проблеми осмислення спадщини М. Грушевського закордонними інтелектуалами протягом 1940-1980-х рр.” (с. 62). Гадаємо, що необхідно також позитивно відзначити чітке окреслення дисертантом “джерельних резервів” для поглиблення студій над діаспорною грушевськознавчою рецепцією.

Переконливо виписана М. Сабінським методологія власного наукового пошуку, на протипагу поширеній в монографічних працях простій фіксації традиційної ієрархії методів дослідження. Автор чітко задекларував як концептуальну модель (досліджувана проблематика розглядається ним в рамках нової культурно-інтелектуальної історії), так і конкретний методологічний інструментарій (принципи, методи, методологічні техніки), за допомогою якого він узагальнював зібраний матеріал. Приємне враження справляє також чіткість наведеного в роботі понятійного апарату. Особливо похвальним є конкретне окреслення автором понятійної пари “грушевськознавство” та “грушевськіана”, оскільки часто вони використовуються як синонімічні поняття.

Другий розділ автор присвятив “широкому спектру оцінок стосовно національного служіння М. Грушевського, які були представлені в закордонному українознавстві протягом 1940-х – першої половини 1960-х рр. (с. 63). Він їх розглядає в двох головних проблемних аспектах – історіографічному та громадсько-політичному.

Аналізуючи дослідження історіографічної спадщини М. Грушевського в заявлене двадцятип’ятиліття українськими закордонними вченими, М. Сабінський доречно зацентрував увагу на проблемах, пов’язаних із складністю доступу до необхідних матеріалів та їх розпорошеністю закордоном. Автор простежує, як поступово зростає інтерес до інтелектуальної спадщини М. Грушевського, викликаний, на його слушну думку, ідеологічними чинниками, а саме необхідністю протистояти агресивному нав’язуванню радянською пропагандою імперської схеми східноєвропейського історичного процесу, згідно якої українське минуле цілком розчинилося в

загальноросійському наративі, легітимізуючи тим самим “природність” перебування українських земель у складі радянської держави. Тому, як справедливо констатує М. Сабінський, вчені української діаспори почали активно популяризувати історичну схему М. Грушевського, як найбільш продуману модерну модель нашого минулого.

Сучасний історіограф ретельно проаналізував процес переосмислення наукової спадщини Великого Українця в 1940-1960-х рр. зарубіжним українознавством. В поле його дослідницького інтересу попали практично всі наявні в історіографічному просторі вияви тогочасної грушевськознавчої рецепції. А саме в дослідженнях Б. Крупницького, Л. Біласа, Я. Пеленського, О. Оглоблина, В. Щербаківського, В. Січинського, Д. Чижевського, В. Дорошенка, Н. Полонської-Василенко, Л. Винара та І. Крилова дисертант побачив поступову деідеологізацію грушевськознавчого дискурсу, зростання в ньому академічної складової на противагу публіцистичній.

При аналізі осмислення громадсько-політичної діяльності М. Грушевського в дореволюційну добу діаспорними вченими, М. Сабінський відзначив їх, переважно, компліментарний характер. Натомість він зауважив, що діяльність Великого Українця в добу Визвольних змагань породила чимало емоційних дискусій, в яких найбільш непримиренні позиції займали прихильники консервативного та республіканського таборів. Автор аргументовано доводить, що тогочасне грушевськознавство здебільшого не було оригінальним і переважно орієнтувалось на історіографічну традицію попередньої доби. Проаналізувавши розлогу мемуарну україніку (Ю. Сірого (Тищенка), І. Раковського, Д. Дорошенка, М. Ковалевського, Є. Онацького, О. Шульгіна, М. Мареніна, М. Стахів) дослідник зробив наголос на привнесенні нею нового фактажу та нових інтерпретацій життя та діяльності М. Грушевського. Не викликає сумнівів висновки М. Сабінського про те, що саме напрацювання української закордонної історіографії 1940-1965 рр. дали “поштовх інституціалізації грушевськознавства у наступний період” (с. 122).

Матеріал третього розділу містить цікаву інформацію, яка висвітлює багатогранні зусилля української діаспори по відзначенню столітнього ювілею М. Грушевського. М. Сабінський правомірно стверджує, що воно стало “багатоаспектною історіографічною подією”. Доволі докладно Автор відтворив різнопланові заходи, як-то меморіальні академії, наукові конференції, музично-декламаційні вечори; чітко окреслив їх географію, зазначивши, що вони охопили практично всі українські діаспорні осередки.

В окремому підрозділі дослідником ґрунтовно опрацьована вся ювілейна грушевськіана, відзначено те, що поряд із чисельною науково-популярною літературою, з’явилась “низка доволі новаційних за постановкою проблем праць, котрі помітно модернізували сфокусований на спадщині М. Грушевського історіографічний дискурс” (с. 145). Йдеться про проаналізовані ним праці Л. Винара, О. Домбровського, О. Оглоблина, І. Витановича, М-Б. Ждана, М. Андруска, Л. Биковського, Б. Будуровича та інших. Не оминув своєю увагою дисертант і провокативну статтю О. Прицака, яка викликала надзвичайний резонанс, що було, на його думку, свідченням емоційності тогочасних ідейних “боїв за Грушевського”. Заслуговує на увагу авторське узагальнення про те, що не дивлячись на “зливу різножанрової грушевськіани протягом 1966-1967 рр., тогочасним закордонним історикам виявилася не під силу підготовка панорамної біографічної студії про М. Грушевського” та власні пояснення цього. Варто погодитись з аргументованим висновком М. Сабінського про те, що столітній ювілей М. Грушевського став провісником нового етапу у грушевськознавстві.

Його аналізу він присвятив четвертий розділ монографії. Автор наголосив, що потужний дослідницький імпульс, сфокусований на всебічному осмисленні спадщини М. Грушевського, було реалізовано в трьох головних аспектах: концептуально-методологічному, науково-організаційному і конкретно-історіографічному. Всебічний розгляд кожного з них проведено в окремих підрозділах наукової роботи. Позитивної оцінки заслуговує ретельне опрацювання проблем, пов’язаних з ґенезою нової академічної галузі грушевськознавства. М. Сабінський докладно проаналізував процес його становлення, ініціативи Л. Винара з розбудови інституційних підвалин (Українське історичне товариство та журнал “Український історик”); розширення видавничої бази (започаткування нових серійних видань); підготовку бібліографічних покажчиків, в тому числі й іншомовних; розбудову архівного сегменту (організацію пошуків матеріалів стосовно М. Грушевського в західних архівах); творення майданчиків міждисциплінарного діалогу (конференції) і, нарешті, теоретичного обґрунтування структури грушевськознавства (її дослідник подає в додатку до монографії). Автор наводить його чітке понятійне означення як окремої наукової ділянки українознавства, яка займається систематичним вивченням життя, діяльності і творчості Михайла Грушевського. Цілком справедливо М. Сабінський наголосив на винятковій заслугі Л. Винара в обґрунтуванні концептуально-методологічних засад грушевськознавства та отримання ним легітимності в дисциплінарному полі українознавства.

Ґрунтовне вивчення всіх виявлених історіографічних джерел, критичний підхід до їх опрацювання дали змогу Автору всебічно проаналізувати рецепцію спадщини М. Грушевського українською діаспорою 1968-1989 рр. В підрозділі послідовно висвітлюється все, що перебувало у фокусі зацікавлень наукової грушевськіани зазначеного двадцятиліття. Йдеться про подальше осмислення історичної схеми Великого Українця; продовження поглибленого вивчення вибраних сюжетів його історіографічного доробку; поява низки оригінальних за постановкою проблем грушевськознавчих праць, і, особливо, перша спроба панорамного монографічного дослідження авторства Л. Винара.

Поряд з історіографічним доробком М. Грушевського, наголошує М. Сабінський, чимало уваги в досліджуваній період відводилось його науково-організаційній праці. Він зазначає, що найбільше масштабно було опрацьовано багатоаспектну проблему "Грушевський і НТШ", а також вперше поставлено, як самостійну наукову проблему, феномен Львівської історичної школи (правда дослідник справедливо вказує, що було розглянуто лише її окремі аспекти), висвітлено також низку сюжетів науково-організаційної діяльності в останній радянський період його життя та популяризацію спадщини вченого в англomовному світі тощо.

Підсумовуючи опрацювання спадщини Грушевського-історика та організатора науки в діаспорному українознавстві протягом 1968-1989 рр. дисертант переконливо показав зростання виразної спеціалізації грушевськознавчого дискурсу та появу низки новаторських студій, які на його слухну думку, "не лише не втратили наукової цінності, але й подекуди, не були заступлені більш сучасними опрацюваннями" (с. 223).

Насичене якісним аналізом і послідовне висвітлення дослідником суспільно-політичної праці М. Грушевського в рецепції українських закордонних вчених. Особливий наголос зроблено на тому, що залучення зростаючої джерельної бази та нові концептуальні підходи уможливили появу грона спеціалізованих досліджень. Досить цікавим виглядає авторський аналіз процесу деконструкції численних упереджень та стереотипів минулих історіографічних епох стосовно діяльності М. Грушевського на чолі Центральної Ради. Правомірно, що М. Сабінський зацентрував увагу на подальшій присутності в діаспорному громадському дискурсі непримиримої критики Грушевського-політика на прикладі докладного опрацювання роботи Р. Бжеського, написаної з позицій донцовського гіперкритицизму. Автор переконливо доводить, що впливовість подібних критичних виступів дедалі більше поступалася зваженим та джерельно обґрунтованим оцінкам.

Схвалення заслуговує цілком слушний висновок дисертанта про те, що громадсько-політична грушевськіана поувілейного двадцятиліття виявилась більш залежною від неможливості доступу до архівів в Україні. Це, на його переконання, змусило дослідників нерідко зловживати реконструктивним методом і гіпотетичними побудовами, тому після здобуття незалежності більшість їхніх напрацювань залишили по собі лише історіографічний інтерес.

Ознайомлення із змістом кожного розділу монографічного дослідження дає підстави стверджувати, що М. Сабінський добре володіє матеріалом, вміє логічно і послідовно його викласти. Форма викладу матеріалу засвідчує добру професійну підготовку початкуючого вченого, його вміння аналізувати та робити вмотивовані висновки. Окремо варто звернути увагу на авторські узагальнення, сформульовані у висновках. Це не просто зібрані підсумкові положення, представлені ним у розділах, а синтетичні висновки у розрізі цілої теми. Їх зміст переконує, що вони ґрунтуються на ретельному опрацюванні наявного історіографічного матеріалу та застосуванні сучасного методологічного інструментарію. Використання дисертантом в ході дослідницького пошуку широкого кола джерел та літератури дозволяє стверджувати високу ступінь аргументованості запропонованих ним висновків (с. 249-256). Позитивної оцінки заслуговує постійне звернення Автором уваги на перспективах в дослідженні теми та джерельних резервах. Відзначимо також те, що грушевськознавцю вдалося уникнути хиб, притаманних багатьом початкуючим дослідникам, коли комплексний історіографічний аналіз підміняється простим реферуванням робіт для ілюстрації певних сюжетів.

В цілому, позитивно оцінюючи монографічну роботу М. Сабінського, потрібно зазначити, що вона не позбавлена деяких упущень. Не заперечуючи виняткові заслуги Л. Винара в розробці проблемно-тематичного поля, концептуальних засад та методологічного інструментарію грушевськознавства в розбудові інституційних підвалів, започаткуванні видавничих проектів та створенні комунікативних майданчиків для професійного діалогу, все-таки в роботі спостерігається певна ідеалізація постаті Любомира Винара. Так, на сторінці 193 автор наголошує, що "як теоретичні пропозиції, так і більшість солідних історіографічних напрацювань того часу належали одному досліднику – Л. Винару". Взагалі, в першому підрозділі четвертого розділу прізвище Винара зустрічається біля сорока (!) разів.

Також, на нашу думку, бажано конкретно вказати, що саме із діаспорної рецепції спадщини М. Грушевського було сприйнято і отримало подальший розвиток в сучасній вітчизняній історіографії, оскільки в роботі часто це подається як проста констатація без

.....
посилань. Наприклад, автор стверджує, що сучасні дослідники спадщини Грушевського-мистецтвознавця працюють у руслі грушевськознавчих спостережень В. Січинського чи поглиблюють висновки Д. Чижевського про Грушевського-літературознавця, або ж “сучасні дослідники ставлять під сумнів правдивість свідчень М. Стахіва” (с. 115) і т. п. Наведені твердження не підтвердженні ніякими авторськими аргументами та посиланнями на конкретних дослідників, фактично М. Сабінський пропонує нам вірити йому на слово.

Зрештою, монографічна праця містить чимало акронімів назв багатьох діаспорних культурно-наукових та суспільно-політичних інституцій, малознаних сучасному досліднику. На жаль, не завжди вони розшифровуються. З цим у монографії був би доречним список прийнятих скорочень. Втім, висловлені щойно побажання в жодній мірі не впливають на високу загальну оцінку рецензованої роботи, яка є завершеним, самостійним та комплексним дослідженням актуальної наукової проблеми. Автор провів глибоке наукове дослідження та отримав нові, якісні результати, що мають поважну наукову новизну. Відтак, рецензовану монографію Михайла Сабінського можна атестувати помітним явищем сучасної української грушевськіани.

Надійшла до редакції / Received: 25.04.2024

Схвалено до друку / Accepted: 03.06.2024